

НАЧАЛОТО НА КНИГА *БИТИЕ* В КИРИЛО-МЕТОДИЕВИЯ ПРЕВОД, В ПРЕСЛАВСКАТА РЕДАКЦИЯ, В СЛУЖЕБНИТЕ МИНЕИ И В ПЪЛНИТЕ БИБЛИИ

Искра Христова-Шомова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Искра Христова-Шомова. Начало книги *Бытия* в Кирилло-Мефодиевском переводе, в преславской редакции, в служебных минеях и в полных библиях

Объектом этой статьи является начало книги *Бытия* (1:1-13), которое используется как чтение в церковной службе Рождества Христова. Приводится текст этого чтения по нескольким источникам: Кирилло-Мефодиевский перевод (в Паремейнике Григоровича), преславская редакция (в Охридской библии), в минее старого извода (в Драгановой минее), в двух минеях нового извода (Охридская минея и Рила 2/18), в Геннадиевской и в Острожской библиях. В целом, тексты из этих источников разделяются на две группы. В первую (архаическую) попадают Григоровичев паремейник, Драганова минея и Охридская библия. Во вторую группу попадают Охридская минея, Рила 2/18 и две полные библии. Текст, который находится в источниках из второй группы был отредактирован на Афоне, в кружке старца Иосифа.

Ключевые слова: Библия, книга *Бытия*, славянский перевод, Паремейник, служебная минея

Iskra Hristova-Shomova. The Beginning of *The Book of Genesis* in the Cyrillo-Methodian Translation, the Preslav Redaction, the Office Menaia and the Full Bibles

The subject of the paper is the beginning of the *Book of Genesis* (1:1-13), regarding the feast of the Nativity of Jesus Christ. The text of this reading is taken from several sources: the Cyrillo-Methodian translation (in the Grigorovich Parimejnik); the Preslav Redaction (in the Ochrid Bible); a Menaion of the old recension (Draganov Menaion); two *Menaia* of the new recension (Ochrid Menaion and Rila 2/18); the Genadian Bible; and the Ostrog Bible. Generally, we can divide the texts of these those sources into two groups. Grigorovich Parimejnik, the Ochrid Bible, and Draganov Menaion belong to the first one (the archaic group), and Ochrid Menaion, Rila 2/18, the Genadian Bible, and the Ostrog Bible belong to the second one whose text was revised on the Mount Athos in the circle of Monk Joseph.

Key words: Bible, the *Book of Genesis*, Slavonic translation, Parimeynik, Office Menaion

Голяма част от книга *Битие* влиза в паримейните четива, които се четат на големите празници по подвижния и по неподвижния календар. Възприето е мнението, че първата книга със старозаветни четива, която има славянски превод, е Паримейникът и този превод е направен още от светите братя Кирил и Методий¹. След това св. Методий осъществява превод на целия Стар завет без книгите на Макавеите. В Преслав е проведена редакция на Евангелието, Апостола и Псалтира, както и на някои от старозаветните книги, сред които е и книга *Битие*. По-късно паримейните четива се включват в минеите и триодите, в службите за съответните празници. През 1499 г. е създадена Генадиевската библия, а през 1581 г. излиза първата печатна Библия на кирилица, Острожката. Целта на статията е да бъде направена съпоставка между вариантите на текста от книга *Битие* във всички тези източници. Ще бъде разгледан текстът на началото на библейската книга, който влиза в първата паримия за Рождество Христово (Битие 1:1-13).

За сравнение са използвани следните източници: Григоровичев паримейник като представител на Кирило-Методиевия превод; Охридската библия като представител на преславската редакция²; Драгановият миней като представител на староизводните минеи. Охридският миней и миней от Рилския манастир № 2/18 (РМ 2/18) като представители на новоизводните минеи; Генадиевската библия; Острожката библия.

Тази паримия влиза и в състава на Постния триод, чете се в понеделник на първата седмица от Великия пост. Тя е разгледана от Георги Попов в неговата статия, посветена на паримииите в състава на триодите (Попов 1991). Той дава и няколко примера от това четиво (Битие 1:1-13), които ще бъдат използвани при съпоставката между текстовете, поместени тук.

Славянският текст на книга *Битие* е подробно изследван от Александър Михайлов въз основа на многобройни паримейници и някои чети

¹ Вж. Алексеев 1999: 152 и цитираната там литература.

² Редакцията на Осмокнижието, която се съдържа в Охридската библия, е създадена в Преслав, вероятно по времето на цар Симеон, въз основа на по-ранния Кирило-Методиев превод на паримейните части и на Методиевия превод на чети текста. Анатолий Алексеев отбелязва: „Главна особеност на тази група преписи е това, че в достигналите до нас ръкописи резултатите от Симеоновата преработка са смесени с черти на първоначалния Методиев текст. Според изследването на А. В. Михайлов, използвано от него за изданието на книга *Битие*, чети преписите се делят на две групи – 20 източнославянски и 6 южнославянски. Между двете групи има вътрешни сходства, но „досимеоновската“ и „симеоновската“ лексика са разхвърляни по преписите, без каквато и да е видима система“ (Алексеев 1988:134 – 135). Вж. също Томсън 1999: 729. В настоящата статия преводът на цитатите от руски е мой – И. Хр.-Ш.

кодекси (Михайлов 1912). В неговото изследване обаче не влизат паримите, включени в триодите и минеите, а те бележат важен етап от историята на библейския текст. Предлаганото тук проучване е замислено като продължение и допълнение на основополагащия труд на Михайлов, който е използван при анализа на текстовете.

По-нататък давам текста на паримията в използваните източници, като местата, на които в тях има различни варианти, са подчертани.

Гръцки текст³. 1. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. 2. ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. 3. καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. 4. καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν· καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους. 5. καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία. 6. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. καὶ ἐγένετο οὕτως. 7. καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα, καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. 8. καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν, καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα δευτέρα. 9. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθῆτω ἡ ξηρά. καὶ ἐγένετο οὕτως. καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά. 10. καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν γῆν καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. 11. καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐγένετο οὕτως. 12. καὶ ἐξήνεγκεν ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. 13. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα τρίτη.

Григоровичев паримейник. 1. Исквони створи бгъ небо и зема: 2. зема же вѣ невидима и неогкрашена: и тма връхоу безднны: и дхъ бжиі носаше сѧ връхоу водъ: 3. и рѣ бгъ да вждетъ свѣтѣ и вѣ свѣтѣ: 4. и видѧ бгъ свѣтѣ вко добро: и разлжи бгъ междоу свѣтолиѣ и междоу тмамо: 5. и нарѣ бгъ свѣтѣ днъ: а тмаж нарѣ ноцъ: и вѣ вѣрѣ и вѣ оутро днъ :д: 6. и рѣ бгъ да вждетъ на тврѣди посрѧдѣ водъ: и да вждетъ розлжвѣлши междоу водою: с водою и вѣ тако: 7. и створи вѣ тврѣдѣ: и

³ За гръцкия текст е използвано изданието Ралфс 1979.

разлжчи бѣ междоу водою: чѣкоже вѣ надъ тврѣдию: междоу водою чѣже вѣ подъ тврѣдию: и вѣ тако: 8. нарѣ бѣ тврѣдъ небо: и видѣ бѣ чѣко добро: и вѣ вѣрѣ и вѣ оутро днѣ :б: 9. и рѣ бѣ да снѣметъ са вода также подъ небесемъ вѣ снѣмѣны свою: и чѣви са соуша: 10. и нарѣ бѣ соушж зема: а ставы водныя нарѣ морѣ: и видѣ бѣ чѣко добро: 11. и рѣ бѣ да прозавнетъ земѣ трѣвж сѣанжж: и сѣажжж сѣма по родоу и пѣ побѣствию: и дрѣво плодовито творащее плодъ: емоуже сѣма его в немъ по родоу и по побѣствию: на зема: и вѣ тако: 12. и прозаве зема трѣвж сѣанжж: и сѣажжж сѣма по родоу и пѣ побѣствию: и дрѣво плодовито творащее плодъ: емоуже сѣма емоу в немъ по родоу и по зема: 13. и видѣ бѣ чѣко добро: и вѣ вѣрѣ и вѣ оутро днѣ :г: (Рибарова, Хауптова 1998: 3-5).

Драганов миней. 1. Искони створи бѣ небо и зема. 2. земѣ же вѣ невидима и неоукрашена. и тѣма врѣхоу бездныи. и дхѣ бѣ ношааше са врѣхоу воды. 3. и рече бѣ да бждѣ свѣт. 4. и видѣ бѣ свѣтъ тако добро. и разлжчи бѣ междоу свѣтомъ и междоу тѣмнож. 5. и нарѣ бѣ свѣт днѣ. а тѣмж нарѣ ношѣ. и вѣ вечерѣ и вѣ оутро днѣ .а. 6. и рече бѣ да бждеть тврѣдъ посрѣк воды. и да бждеть разлжчажши междоу водою и вѣ тако. 7. и створи бѣ тврѣдъ. и разлжчи гѣ междоу вѣж. иже вѣ подъ тврѣдиж. и высть тако. 8. и нарече бѣ тврѣт небо. и видѣ бѣ тако добро. и вѣ вѣрѣ и вѣ оутро днѣ вторын. 9. и рѣ бѣ да са снѣметъ вода. и да са гавитъ соуша. и вѣ тако и снат са вода. 10. также вѣ по нѣ зема а сѣставы водныя нарѣ морѣ. и видѣ бѣ тако добро. 11. и рѣ бѣ да прозавнетъ земѣ трѣвж сѣанжж. сѣажжж сѣма по родоу и по побѣвию. и дрѣво плодвито творащее плод. емоуже сѣма его вѣ немъ по родоу и по побѣвию на зема. и вѣ тако. 12. и прозаве земѣ трѣвж сѣанжж сѣажжжж сѣма по роду и по побѣвию. и дрѣво плодвито творащее плод. емѣже сѣма его вѣ немъ по родоу и по зема. 13. и видѣ бѣ тако добро. и вѣ вѣрѣ и вѣ оутро днѣ третин : л. 110v.

Охридска библия. Испрѣва сътвори бѣ небо и земаю. 2. зема же вѣ невидима и неоустроена. и тѣма врѣхоу безныи. и дхѣ бѣ ношааше се врѣхоу воды. 3. И рече бѣ да боудѣ свѣтъ и высть свѣтъ. 4. и видѣ бѣ свѣтъ тако добро. и разлжчи бѣ междоу свѣтѣм и междоу тѣмною. 5. и нарече бѣ свѣтъ днѣ, а тѣмоу нарече нощѣ. и вѣ вечерѣ и вѣ заѣра днѣ единѣ. 6. и рече бѣ да боудѣ тврѣдъ посрѣдѣ воды. и да боудеть разлжчаюши междоу водою и водою. и вѣ тако. 7. и сътвори бѣ тврѣдъ. и разлжчи междѣ водою, также вѣ

на́ тврѣдїю. И междоу водою, гаже вѣ по́ тврѣдїю. и вѣ́ тако. 8. и нарече бѣ́ тврѣдѣ́ нѣо. и видѣ́ бѣ́ тако добро. и вѣ́ вечерѣ́ и вѣ́ заўра́ днѣ́ вторыи. 9. и рече бѣ́ да сѣ́нмет се вода по́ нѣсемь вѣ́ сѣн'ми́ єдинь, и да се гави́ соуша. и вѣ́ тако. и сѣ́нет се вода гаже по́ нѣсемь вѣ́ сѣн'ми́ своє́ и гави се соуша. 10. и нарече бѣ́ соушоу́ землию. а сѣ́стави водны́е нарече мѡра. и видѣ́ бѣ́ тако добро. 11. и рече бѣ́ да прозевнетъ́ земля́ травоу́ сѣ́нноюу́ сѣ́нюшоу́ сѣ́ме по родоу́ и по пѡ́вїю на земли́ и вѣ́ тако. 12. и прозеве́ земля́ травоу́ сѣ́нноюу́ сѣ́ме по родѣ́ и по подов'ствїю́. и дрѣ́во плодвїто. твореще́ плодѣ́. ємоуже́ сѣ́ме єго́ вѣ́ нїемь по родоу́ на земли́. 13. и видѣ́ бѣ́, тако добро. и вѣ́ вечерѣ́ и вѣ́ заўра́ днѣ́ третыи. л. 1г-в.

Охридски миней. 1. Вѣ́ навелѣ́ сѣ́творїи бѣ́ нѣо и зѣ́млю. 2. зѣ́мля́ же вѣ́ невїма́ и нѣоукрашена. и тма́ врьхоу́ безнїи. и дѣ́хъ бѣ́жїи ношаше се врьхоу́ вѡи. 3. и рѣ́ бѣ́ да воудеть свѣ́тъ. и вѣ́ свѣ́тъ. 4. и видѣ́ бѣ́ свѣ́тъ тако добро. и разлоу́чи бѣ́ междоу́ свѣ́томь и междоу́ тмою. 5. и нарѣ́ бѣ́ свѣ́тъ днѣ́ и тмоу́ нарѣ́ ношѣ́ и вѣ́ вѣ́рь и вѣ́ оу́тро́ днѣ́ єдинь. 6. и рѣ́ бѣ́ да воудеть тврѣ́дѣ́ по сѣ́ѣ́ водїи. и да воудеть разлѡу́че́ посѣ́ѣ́ воды́ и воды́. и вѣ́ тако. 7. и сѣ́твори бѣ́ тврѣ́дѣ́ и разлоу́чи бѣ́ по сѣ́ѣ́ воды́ гаже вѣ́ше по́ трѣ́дию. и посѣ́ѣ́ вѡи гаже на́ тврѣ́дию. 8. и нарѣ́ бѣ́ тврѣ́ нѣо. и видѣ́ бѣ́ тако добро и вѣ́ вѣ́рь и вѣ́ оу́тро́ днѣ́ втори 9. и рѣ́ бѣ́. да сѣ́берет се вода гаже по́ нѣсемь вѣ́ сѣ́нми́ єдинь. и да гавит се соуша. и вѣ́ тако. и сѣ́бра се вода гаже по́ нѣсемь. вѣ́ нми (!) своє́. и гави се соуша. 10. и нарѣ́ бѣ́ соушоу́ зѣ́млю. и сѣ́нми́ водами́ нарѣ́ мѡре. и виде́ бѣ́ тако добро. 11. и рѣ́ бѣ́ да прораститъ́ зѣ́мля́ тврѡвоу́ (!) сѣ́на. сѣ́ме сѣ́ме пѡ́вїю. и дрѣ́во плодвїто́ творѣ́щеңе́ плодѣ́. ємоуже́ сѣ́ме єго́ вѣ́ нїемь по родоу́ на земли́. и вѣ́ тако. 12. и изнесе́ зѣ́млю (!) трѣ́воу́ сѣ́на. сѣ́нюшоу́ сѣ́ме по родоу́ и по пѡ́вїю на земли́. и дрѣ́во плодвїто́ творѣ́щеңе́ плодѣ́. ємоуже́ сѣ́ме єго́ вѣ́ нїемь. по роу́ на земли́. 13. и видѣ́ бѣ́ тако добро. и вѣ́ вѣ́рь и вѣ́ ѣ́тро́ днѣ́ третїи : л. 14бв-г.

РМ 2/18. 1. Вѣ́ навелѣ́ сѣ́твори бѣ́ нѣо и зѣ́млю. 2. зѣ́мля́ вѣ́ невїма́ и неоукрашена. и тма́ врьхѣ́ безнїи. и дѣ́хъ бѣ́жїи ношаше́ врьхоу́ воды. 3. и рѣ́ бѣ́ да воудеть свѣ́тъ, и вѣ́ свѣ́тъ. 4. и видѣ́ бѣ́ свѣ́тъ тако добро. и разлоу́чи бѣ́ междоу́ свѣ́томь, и междоу́ тмою. 5. и нарѣ́ бѣ́ свѣ́тъ днѣ́, и тмоу́ нарѣ́ ношѣ́. и вѣ́ вѣ́рь, и вѣ́ оу́тро, днѣ́ єдинь. 6. и рѣ́ бѣ́ да воудеть тврѣ́дѣ́ посѣ́ѣ́ воды. и да вѣ́детъ разлѡу́че́ посѣ́ѣ́ воды́ и воды́, и вѣ́ тако. 7. и сѣ́твори бѣ́ тврѣ́дѣ́. и разлоу́чи бѣ́ посѣ́ѣ́ воды́ гаже на́ тврѣ́дїю. 8. и нарѣ́ бѣ́ тврѣ́дѣ́ нѣо. и видѣ́ бѣ́

бѣ тако добро· и въ вѣрь, и въ оутро, днь вторыи· 9. и рѣ бѣ да съберет се вода
таже по нбсемь въ сьнны свое, и тави се соуша· 10. и нарѣ бѣ соушѣ землю· и
сьнны ввданы нарѣ мѡра· и видѣ бѣ тако добро· 11. и рѣ бѣ, да прораститъ
земля травоу сѣна· сѣе сѣме по родѣ и по побѣю· и дрѣво плодѣито творещее
плодь, емоу сѣме его въ нѣмь по родѣ на земли· и въ тако· 12. и изведе земля
травоу сѣна сѣюшоу сѣме по родоу и по побѣю на земли· и дрѣво плодѣито
творещее плодь, емоу сѣме его въ нѣмь по родоу на земли· 13. и видѣ бѣ тако
добро· и въ вѣрь, и въ оутро, днь третїи ← л. 243v-244г.

Генадиевска библия. 1. Искони сътвори бѣ нбо и землю. 2. земля бѣ
нивидима и небкрашена. и тма верхѣ безны. и дхъ бжїи ношааше верхѣ воды.
3. и рече бѣ, да вѣдетъ свѣтъ, и въ свѣтъ. 4. и видѣ бѣ свѣтъ тако добро.
и разлѣчи бѣ межѣ свѣтѡ и межѣ тмою. 5. и нарѣ бѣ свѣтъ днь, а тмѣ нарече
нощъ. и въ вечеръ. и въ оутро днь единъ. 6. и рече бѣ да вѣдетъ твердь
посредѣ воды. и вѣде разлѣчал посредѣ воды. и въ тако. 7. и створи бѣ твердь.
и разлѣчи бѣ межѣ водою, ꙗъ бѣ пѡ твердїю. и посредѣ воды, иже бѣ на
твердїю. 8. и нарече бѣ твердь нбо. и видѣ бѣ тако добро. и въ вечеръ и въ
стро днь вторыи. 9. и рече бѣ да съберет са вода таже по нбсемь, въ сѣ-
вокшленїе едино. и да тавит са сѣша, и въ тако. и събра са вода таже по
нбсемь въ сьнны свои. и тави са сѣша. 10. и нарѣ бѣ сѣшѣ землю, а състави
вѡныа нарече море и видѣ бѣ тако добро. 11. и рече бѣ, да прораститъ земля
вылїе травное сѣюще сѣма по родѣ и по подобїю, и древо плодѣито творещее
плѡ, емѡже сѣма его в нѣ по родѣ на земли. и въ тако. 12. и изнесе земля
вылїе травное, сѣюще сѣма по родѣ и по подобїю на земли. и древо плодѣито
творещее плѡ, емѡже сѣма его въ нѣ по родѣ на земли. 13. и видѣ бѣ тако
добро. и въ вечеръ и въ оутро днь третїи. л. 17г-в.

Острожка библия. 1. Искони сътвори бѣ нбо и землю. 2. земля бѣ ни-
видима и неоукрашена. и тма верхѣ бездны. И дхъ бжїи ношаше са верхѣ воды.
3. и рѣ бѣ, да вѣдетъ свѣтъ, и высть свѣтъ. 4. И видѣ бѣ свѣтъ тако добро.
И разлѣчи бѣ межѣ свѣтом' и межѣ тмою. 5. И нарече бѣ свѣтъ днь, а тмѣ
нарече нощъ, и высть вечеръ и высть оутро днь единъ. 6. И рече бѣ да вѣдетъ
твердь посредѣ воды. и вѣдетъ разлѣчал посредѣ воды и воды, и высть така.
7. И сътвори бѣ твердь. и разлѣчи бѣ межѣ водою, таже бѣ по твердїю. и
посредѣ воды, таже бѣ на твердїю. 8. и нарече бѣ твердь нбо. и видѣ бѣ тако
добро. и высть вечеръ и высть оутро днь вторыи. 9. И рече бѣ да съберет са

ВОДА гаже по̀ нѣсемѣ, вѣ совкѣплениѣ еди́но. и гавит сѧ сѣша, и бысть тако. И събра сѧ вода гаже по̀ нѣсемѣ вѣ сонны своѧ, и гави сѧ сѣша. 10. И нарече бѣъ сѣшѣ землю, а составы водныѧ нарече море и видѣ бѣъ тако довро. 11. И рече бѣъ, да прораститѣ земля выліе травное сѣюще сѣма по родѣ и по подобію, и древо плодовито творящее плодѣ, емѣже сѣма его вѣ немѣ по родѣ на земли, и бысть тако. 12. И изнесе земля выліе травное, сѣюще сѣма по родѣ и по подобію и древо плодовито творящее плодѣ, емѣже сѣма его вѣ немѣ по родѣ на земли. 13. и видѣ бѣъ тако довро. бысть вечерѣ и бысть оутро днь третій.

Сравнението показва, че всички представени тук текстове възхождат към един и същ превод. Това е първоначалният паримеен превод, за който се предполага, че е дело на светите братя Кирил и Методий. Основните различия са на няколко места, като спрямо тях ръкописите се групират по различни начини. В 1:1 има три варианта при превода на *ἐν ἀρχῇ*. Както посочва и Михайлов, първоначалният превод, още за нуждите на Паримейника, е с наречието *искони* (Михайлов 1912: 3 – 4). То стои в Григоровичевия паримейник, а се пази и в староизводния Драганов миней, както и в Геннадиевската и Острожката библия. В двата новоизводни минея то е заменено с израза *въ началѣ*. Тази замяна е в духа на атонската редакция и съответства на вариантите в началото на Евангелието от Йоан. И в него първоначалният превод на *ἐν ἀρχῇ* е *искони*, а в атонската редакция стои *въ началѣ* (Евангелие от Йоан: 3). Замяната на *искони* обаче е станала по-рано, още в Преславския книжовен център. Михайлов отбелязва:

Първоначалното *искони* е останало в паримейниците, откъдето е преминало и в руската чети редакция на книга *Битие*, но то не е удовлетворявало старите славянски книжовници. Така Йоан Екзарх Български и в *Богословието*, и в *Шестоднева* последователно е заменял *искони* с израза *въ началѣ* (понякога – *въ началѣгѣ*) както в Битие 1:1, така и в Евангелието от Йоан 1:1, но му е било добре известна и думата *испрѣва*, макар да не я използва за превод на *ἐν ἀρχῇ* в Битие 1:1, да не говорим за *искони*, което авторът на *Шестоднева* почти никога не употребява.

(Михайлов 1912: 4 – 5)

Все пак текстът в атонската редакция не съвпада напълно с текста у Йоан Екзарх, защото той използва израз, в който *началѣ* е във винителен падеж, а в атонската редакция на Евангелието, както и в четивото от Битие в новоизводните минея то е в местен падеж. Наречието *испрѣва* се

появява в Охридската библия, която отразява преславската редакция на книга *Битие*.

Следващото място, на което има разлики между ръкописите, е в 1:6 при превода на $\zeta\epsilon\nu\eta\theta\acute{\eta}\tau\omega \sigma\tau\epsilon\rho\acute{\epsilon}\omega\mu\alpha \acute{\epsilon}\nu \mu\acute{\epsilon}\sigma\omega \tau\omicron\upsilon \acute{\upsilon}\delta\alpha\tau\omicron\varsigma$. В почти всички представени версии думата вода е повторена, въпреки че в гръцкия текст тя е употребена само един път. В първоначалния (Кирило-Методиев) превод $\mu\acute{\epsilon}\sigma\omega$ се превежда с предлога *междоу*, който управлява творителен падеж, а двете употреби на думата вода са свързани с предлог *съ*: *междоу водоѡ с водоѡ*. Почти същият превод се пази и в преславския текст, представен в Охридската библия. Разликата е само в това, че предлогът *съ* е заменен от съюза *и*: *междоу водою и водою*. Този превод се намира и в Драгановия миней, но в него е пропуснато повторението на вода: *междоу водоѡ*. В двата новоизводни минея, в Генадиевската и в Острожката библия вариантът е един и същ: предлогът *междоу* е заменен от *посрѣдѣ*, след което стои родителен падеж и съюзът *и*: *посрѣдѣ воды и воды*.

По-нататък има разлики при превода на $\sigma\upsilon\nu\alpha\chi\theta\acute{\eta}\tau\omega \tau\omicron \acute{\upsilon}\delta\omega\rho$ в 1:9. Първоначално глаголът $\sigma\upsilon\nu\acute{\delta}\acute{\upsilon}\omega$ е преведен със *сънати сѡ*: *да сиънметъ сѡ вода*. Този превод се пази и в преславския текст, както и в Драгановия миней. В двата новоизводни минея, в Генадиевската и в Острожката библия глаголът *сънати сѡ* е заменен със *съвврати сѡ*. Тази замяна е характерна за преславската редакция на Евангелието, а от нея е възприета и в атонската редакция. Михайлов отбелязва, че и Йоан Екзарх употребява винаги *съвврати сѡ* (Михайлов 1912: 20). Георги Попов посочва, че в двата новоизводни триода, които той използва (Синай 23 и РГБ, Титов 1983, и двата български от XIV в., едни от най-ранните новоизводни триоди), също е използван глаголът *съвврати сѡ*, докато в староизводните триоди стои *сънати сѡ* (Попов 1991: 117). В същия стих при превода на $\sigma\upsilon\nu\alpha\upsilon\omega\upsilon\eta$ във всички ръкописи се пази преводът *сънъмъ*, само в Генадиевската и в Острожката библия той е заменен със *съввъкоупление*. Но от данните, които дава Попов, се вижда, че в новоизводните триоди също стои *съввъкоупление*, докато в староизводните се намира старото *сънъмъ*. Така че на това място новоизводните минеи се различават от новоизводните триоди.

В 1:10 изразът $\tau\grave{\alpha} \sigma\upsilon\sigma\tau\acute{\eta}\mu\alpha\tau\alpha \tau\omicron\upsilon\nu \acute{\upsilon}\delta\acute{\alpha}\tau\omega\nu$ отначало е преведен със *съставгы водньѡ*. В Григоровичевия паримейник е пропусната представката и погрешно е написано *ставгы*, но от разночетенията в изданието се вижда, че в Захаринския паримейник стои *съставгы* (Рибарова, Хауптова 1998: 4). Този превод се пази в Драгановия миней и в Григ. 1/М 1684. В двата новоизводни минея и в двете пълни библии вместо *съставгы*

стои **сънъмѣ**, а притежателното прилагателно е заменено със съществително в дателен падеж мн. ч.: **сънъми водамѣ**. В Гръцко-църковнославянския речник се вижда, че като съответствия на **οὐστῆμα** в новоизводните преводи се използват различни думи: както **сънъмѣ**, така и **съставѣ**, а също **съвѣтъкоупление**, **съставление** и **състояние** (Христов 2019: 801).

В 1:11 глаголт **βλαστῆσάτω** е преведен отначало с **да проздравѣетѣ**. Този превод се пази и в преславската версия, както и в Драгановия миней. В двата новоизводни миней и в двете библии глаголт е заменен с **да прораститѣ**. По-нататък в този стих има различни преводи на израза **βοτάνην χόρτου**. Първият превод е **травѣ сънъмѣж** – съответствието на гръцкия родителен падеж **χόρτου** е прилагателно (образувано от минало страдателно причастие). Този превод се пази в преславската версия и в староизводния миней. По-късно прилагателното е заменено със съществително в родителен падеж: **травѣ съна**. Този превод се намира в двата новоизводни миней. В Генадиевската и в Острожката библия преводът е различен: **выліе травноѣ**. Същите съответствия на този израз се намират и в 1:12.

В 1:11 има две съответствия на **ὁμοίότης**: **подобѣствие** и **подобие**. Първото се употребява в Григоровичевия паримейник и в Охридската библия, а второто – в останалите източници. Може би съществителното с наставка **-ствие** е било първично, но още в Захаринския паримейник стои **подобие** (Рибарова, Хауптова 1998: 4).

В 1:12 изразът **ἐξήνεγκεν ἢ γῆ** първоначално е преведен с **проздравѣ земята**. Така е в Григоровичевия паримейник, в Драгановия миней и в Охридската библия. В двата новоизводни миней и в пълните библии е даден формално по-точен превод на глагола: **изнесе** – в Охридския миней, в Генадиевската и в Острожката библия, **изведе** – в РМ 2/18. Първият превод обаче е по-точен от гледна точка на смисъла на израза.

В обобщение може да се каже, че в разгледаните източници са представени две редакции на това четиво. Първата е ранна (отразява първоначалния превод) и се намира в Паримейника, преславската версия на книга *Бытие* и староизводния миней. Втората се открива в двата новоизводни миней, в Генадиевската и в Острожката библия. От данните, които дава Георги Попов, се вижда, че тя е представена и в новоизводните триоди. Изключение прави началото на четивото, при което преславската версия се различава от паримейния текст с наречието **испрѣва** вместо **искони**, а Генадиевската и Острожката библия се различават от новоизводните миней, като пазят старото **искони**, докато в минейте стои **въ научамѣ**. Има само още едно място, в което Генадиевската и Острожката библия

са различни от новоизводните минеи: съответствието $\kappa\lambda\iota\epsilon$ τρῆνον на $\beta\omicron\tau\acute{\alpha}\nu\eta\nu$ χόρτου. Вариантите във втората редакция са в съзвучие с принципите на атонската редакция на Евангелието и на Апостола, което е закономерно, защото тя произлиза от същия книжовен център, в който са подготвени новоизводните химнографски книги. Генадиевската и Острожката библия почти навсякъде се придържат към превода, представен в новоизводните минеи.

Ако съпоставим представените данни с това, което показват други изследвания върху паримиите в минеите и триодите, ще видим сходни резултати. Началото на проучването на паримиите в състава на химнографските книги (миней и триоди) беше поставено от Георги Попов. Неговото изследване върху паримиите за първата неделя от Великия пост (Исая 1:1-20; Битие 1:1-13; Притчи 1:1-20) показва, че за тези четива в новоизводните триоди има почти пълно съвпадение на паримейните текстове и те са редактирани в духа на атонската редакция (Попов 1991).

Изследването на Мария Йовчева и Лора Тасева върху паримиите от Иезекиил показва, че в новоизводните миней се употребяват едни и същи редактирани текстове (Йовчева, Тасева 2001). При четивата от книга *Изход* обаче няма такова единство. Въз основа на съпоставката на голям брой източници (сред които е и Охридският миней) Веселка Желязкова установява, че картината в новоизводните миней е нееднородна, като в някои ръкописи четивата следват архаичната редакция, която възхожда към Кирило-Методиевия превод, а в други ръкописи четивата са редактирани. Има и такива източници, в които някои от четивата са по архаичната редакция, а други – по късната (Желязкова 2014: 339).

При книга *Иов* също има колебание. И петте паримии от тази книга, които влизат в богослужението за Страстната седмица (от Велики понеделник до Велики петък), имат редактиран новоизведен вариант, така че може да се говори за триодна редакция на паримейните четива от книга *Иов*. В най-ранния новоизведен триод, Синай 24 от XIV в., всички паримии от *Иов* са с редактиран текст, но в някои други триоди се използват текстовете от ранния превод на Паримейника (Христова-Шомова 2009).

Веселка Желязкова разглежда паримиите от книга *Изход* и в триодите и установява, че текстът в новоизводните триоди е редактиран според нормите на атонската редакция: стремеж към възпроизвеждане на гръцката морфемна структура, избягване на превод на различни гръцки думи с едно и също славянско съответствие, избор на определени преславски лексеми, които съответстват на принципите на атонската редакция. Изследователката отбелязва:

Най-вероятно при лексикалните промени атонският редактор от XIV в. се е ръководел от употребата на съответните лексеми в живия език – отхвърлял е редките и остарели думи, които са били неясни за него, и ги е заменял с по-актуални думи.

(Желязкова 2018: 10)

Направеният преглед показва, че на Атон е била проведена последователна редакция на паримейните четения при включването им в новозводните минеи и триоди. Тази редакция се основава на древния Кирило-Методиев паримейен превод, като поправките са само на отделни места и са в духа на атонската редакция на Евангелието и Апостола. Въз основа на бележката за преводаческата и редакторската дейност на стареца Йосиф (вж. Попов 1978), запазена в Постен триод от Синай № 23, Георги Попов определя и името на книжовника, на когото принадлежи редакцията на паримейните четива в триодите: „Автор на тази нова редакция на паримейните четива в триода е българският светогорски книжовник старецът Йосиф“ (Попов 1991: 113). Разгледаното тук четиво от Битие 1:1-13 показва, че при повтарящите се четива в минеите и триодите е бил използван един и същ текст. Това означава, че паримейните текстове, които е трябвало да бъдат включени в минеите и в триодите, са били подготвени от едни и същи книжовници въз основа на едни и същи принципи. Няма съмнение, че тази обработка на текстовете е станала на Атон. В основата на този голям труд стои старецът Йосиф, който вероятно е ръководил екип от редактори. Анализът на началото на книга *Битие* показва, че редактираният на Атон текст е бил използван и при създаването на пълните библейски сводове в източнославянска среда – намираме го и в Генадиевската, и в Острожката библия.

Източници

- Генадиевска библия.** Пази се в Държавния исторически музей (ГИМ) в Москва, Синодална сбирка № 895. Пълен библейски свод, руски ръкопис от 1499 г. Използвана е *de visu* и по фотокопия.
- Григоровичев паримейник.** Пази се в Руската държавна библиотека (РГБ) в Москва, в сбирката на Григорович под № 2, сигн. 2/М 1685. Български ръкопис от втората половина на XII в. Използван е по изданието Рибарова, Хауптова 1998.
- Драганов миней.** Пази се в Зографския манастир (Зограф I. е. 9). Празничен миней, староизводен. Български ръкопис от XIII в. Използван е по фотокопия.

- Острожка библия.** Пълен библейски свод. Руска печатна книга от 1581 г. Използвана е по фототипното издание Острожка библия 1988.
- Охридска библия.** Пази се в Руската държавна библиотека (РГБ) в Москва, в сбирката на Григорович под № 1, сигн. 1/М 1684. Съдържа Осмокнижие и книги Царства, охридски безюсов ръкопис от първата половина на XVI в., писан от книжовниците Сисой и Висарион Дебърски. Използвана е по фотокопия, публикувани на сайта на Троицко-Сергиевата лавра: <<https://lib-fond.ru/lib-rgb/87/f-87-1/>> (24.01.2022).
- Охридски миней.** Пази се в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ под № 122. Празничен миней за цялата година, български безюсов ръкопис, частта за август е писана с непоследователен двуюсов правопис. Използван е de visu и по фотокопия.
- PM 2/18.** Пази се в Рилския манастир, сигн. 2/18. Служебен миней за декември, български безюсов ръкопис от XVI в. Използван е по фотокопия от Дигиталния архив „Българска ръкописна книга“.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексеев 1978:** Алексеев, А. А. Кирилло-мефодиевское переводческое наследие и его исторические судьбы [Alekseev, A. A. Kirillo-mefodievskoe perevodcheskoe nasledie i ego istoricheskie sud'by.] // *История, культура, этнография и фольклор славянских народов. X Международны́й съезд славистов.* Москва, 1988.
- Алексеев 1999:** Алексеев, А. А. *Текстология славянской Библии.* [Alekseev, A. A. Tekstologiya slavyanskoj Biblii.] Санкт-Петербург: Издательство Дмитрия Буланина – Köln: Böhlau Verlag, 1999.
- Желязкова 2014:** Желязкова, В. Четивата от книга *Изход* в състава на Минея. [Zhelyazkova, V. Chetivata ot kniga Izhod v sastava na Mineya.] // *Писменото наследство и информационните технологии. El'Manuscript – 2014. Материали от V Международна научна конференция. Варна, 15 – 20 септември 2014 г.* София – Ижевск: Кирило-Методиевски научен център – БАН, 2014, 337 – 339.
- Желязкова 2018:** Желязкова, В. Четивата от книга *Изход* в Триода. [Zhelyazkova, V. Chetivata ot kniga Izhod v Trioda.] // *Palaeobulgarica*, XLII (2018), 2, 3 – 37.
- Йовчева, Тасева 2001:** Йовчева, М., Л. Тасева. Текстовая традиция чтений из Книги пророка Иезекииля на богородичные праздники. [Yovcheva, M., L. Taseva. Tekstovaya traditsiya chtenij iz Knigi proroka Iezekiilya na bogorodichnye prazdniki.] // *Кирило-Методиевски студии.* Т. 14, 2001, 65 – 80.

- Михайлов 1912:** Михайлов, А. *Опыт изучения текста книги Бытия пророка Моисея в древнеславянском переводе.* [Mihaylov, A. Opyt izucheniya teksta knigi Bytiya proroка Moiseya v drevneslavyanskom perevode.] Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1912.
- Острожка библия 1988:** *Острожская библия. Фототипическое переиздание текста с издания 1581 года.* [Ostrozhskaya bibliya. Fototipicheskoe pereizdanie teksta s izdaniya 1581 goda.] Москва – Ленинград: Слово-Арт, 1988.
- Попов 1978:** Попов, Г. Новооткрито сведение за преводаческа дейност на български книжовници от Света гора през първата половина на XIV в. [Popov, G. Novootkrito svedenie za prevodacheska deynost na balgarski knizhovnitsi ot Sveta gora prez parvata polovina na XIV v.] // *Български език*, 28, 1978, 402 – 410.
- Попов 1991:** Попов, Г. Към въпроса за ветхозаветните текстове в Триода. [Popov, G. Kam vaprosa za vethozavetnite tekstove v Trioda.] // *Die slawischen Sprachen*, 28, 1991, 103 – 120.
- Ралфс 1979:** *Septuaginta. Id est Vetus testamentum graece iuxta LXX interpretes.* Edidit Alfred Rahlfs, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1979.
- Рибарова, Хауптова 1998:** Рибарова, З., З. Хауптова. *Григоровичев паримейник.* [Ribarova, Z., Z. Hauptova. Grigorovichev parimeynik.] Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1998.
- Томсън 1998:** Thomson, F. *The Slavonic Translation of the Old Testament. // Interpretation of the Bible.* Bloomsbury Publishing, 1999, 605 – 920.
- Христов 2019:** *Гръцко-църковнославянски речник.* Съставен от И. Христов въз основа на Речника на църковнославянския език от архимандрит д-р А. Бончев. [Gratsko-tsarkovnoslavyanski rechnik. Sastaven ot I. Hristov vaz osnova na Rechnika na tsarkovnoslavyanskiya ezik ot arhimandrit d-r A. Bonchev.] Зографска света обител, 2019.
- Христова-Шомова 2009:** Христова-Шомова, И. Паремейные чтения из книги Иова в Триодях. [Hristova-Shomova, I. Paremejnye chteniya iz knigi Iova v Triodyah.] // *Slavia*, 78, 2009, sešit 3 – 4, 327 – 348.